

УДК 338.439

В. П. Залізнюк,
к. е. н., докторант, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ЗМІСТУ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КАТЕГОРІЙ "ПРОДОВОЛЬЧА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ" Й "ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА"

V. Zalizniuk,
Candidate of Economic Sciences, Ph.D. student of Taurian National University named after V.I. Vernadsky

DIFFERENTIATION OF APPROACHES TO CONTENT AND RELATED CATEGORIES OF "FOOD INDEPENDENCE" AND "FOOD SECURITY" CATEGORIES

У статті розглядаються наукові підходи щодо визначення змісту та взаємозв'язку категорій "продовольча незалежність" й "продовольча безпека". В результаті дослідження підходів вітчизняних вчених до змісту дефініції продовольчої безпеки, проведення семантичного аналізу категорії "безпека" обґрунтовано розгляд продовольчої безпеки в якості стану захищеності інтересів населення від загроз їх продовольчого забезпечення. На основі наведених аргументів обґрунтовано розгляд продовольчої безпеки на рівні регіонів, а продовольчої незалежності виключно на національному рівні.

На основі наведених аргументів обґрунтовано розгляд продовольчої безпеки на рівні регіонів, а продовольчої незалежності виключно на національному рівні. Під продовольчою безпекою регіону пропонуємо розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів населення регіону від загроз продовольчого забезпечення, умовою досягнення якого є забезпечення фізичної, економічної та соціальної доступності для всього населення регіону безпечних харчових продуктів в обсягах, відповідних раціональним нормам споживання.

Food safety and food independence for a long time were considered by researchers as complementary concepts, most often used together with each other. But, despite a large number of publications on food security and food independence, Ukrainian scientists have not come to a consensus on the hierarchy of these categories.

The article deals with scientific approaches to the definition of the content and interconnection of the categories "food independence" and "food safety". As a result of the study of the approaches of domestic scientists to the content of the definition of food security, the semantic analysis of the category "safety" justifies the consideration of food security as a condition for protecting the interests of the population from the threats to their food security. Based on the above arguments, consideration of food security at the regional level is justified, and food independence is exclusively national.

Based on the above arguments, consideration of food security at the regional level is justified, and food independence is exclusively national. The differentiation of approaches to the content and interrelationship of the categories considered at the national level, together with attempts to review food security and food independence at the regional level, leads to a variety of perspectives on the nature of the above-mentioned categories considered at the regional level. In particular, the question of the justification for considering the concepts of "food security" and "food independence" is still plausible in relation to the level of the region.

Due to the fact that we regard the scale of the region as inappropriate for its food independence, the lack of need for its provision at the regional level is the main and probably the only difference between the concept of food security at the regional level and the provision of food security at the state level. Under the food security of the region, we propose to understand the state of protection of vital interests of the population of the region from the threats of food security, the condition of which is to ensure the physical, economic and social accessibility of safe food products for the whole population of the region in volumes meeting rational consumption standards.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, національна безпека, безпека, Відтворювальний процес, продовольча незалежність.

Key words: food security, economic security, national security, security, reproduction process, food independence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відмітимо, що продовольча безпека та продовольча незалежність протягом довгого часу розглядалися дослідниками як взаємодоповнюючі поняття, найчастіше

вживаних разом один з одним. Але, не дивлячись на значну кількість публікацій на тему продовольчої безпеки і продовольчої незалежності, українські вчені не дійшли до єдиної думки з приводу ієрархічності цих категорій.

На нашу думку, поняття "продовольчої безпеки" і "продовольчої незалежності" не повинні бути взаємовиключними. Продовольча незалежність має на увазі певний рівень самозабезпечення держави продовольством, що, в свою чергу, є найважливішою вимогою продовольчої безпеки. Продовольча незалежність є нехай і найважливішою, але всього лише умовою забезпечення продовольчої безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Продовольча безпека та продовольча незалежність розглядається як один з основних елементів національної безпеки держави, що забезпечує її автономність і незалежність від суміжних країн, і досліджується багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, як-от: А.І. Алтухов, Є.О. Григор'єв, А.С. Лисецький, Т.С. Мілева, В.Ф. Проскура, О.О. Шевченко та інші. Проте можна стверджувати, що науковці не прийшли до єдиної думки з приводу ієрархічності даних категорій, що і обумовило актуальність нашого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд наукових підходів щодо визначення змісту та взаємозв'язку категорій "продовольча незалежність" й "продовольча безпека". На основі наведених аргументів обґрунтувати визначення змісту та взаємозв'язку категорій "продовольча незалежність" й "продовольча безпека".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зазначене питання також не знаходить єдиного розуміння в сучасній економічній літературі. Наприклад, Шевченко О.О. вважає, що "продовольча незалежність це здатність країни до самозабезпечення за основними життєво-важливим продуктам", в той час як продовольча безпека "... виступає складовою частиною національної безпеки" [8].

Такої точки зору дотримується і Алтухов А.І., який виділяє в якості вирішальної умови забезпечення продовольчої безпеки самозабезпечення (продовольчу незалежність), під яким має на увазі задоволення основної частини потреб населення в продуктах харчування за рахунок власного виробництва [1].

Продовольча незалежність країни передбачає наявність стратегічних запасів енергії, орних земель, мінеральних добрив, продовольства, достатніх для забезпечення населення за нормами кризової ситуації на весь період проведення надзвичайних мобілізаційних заходів, які передбачають перебудову системи життєзабезпечення країни на подолання або компенсацію збитку, нанесеного кризовою ситуацією. Головною передумовою для виникнення продовольчої залежності є відмова від підтримки власних виробників і надмірне вторгнення імпортих продуктів харчування в споживчий кошик населення.

Щетиніна І.В. пропонує розглядати категорію "продовольча незалежність" ширше, ніж категорію "продовольча безпека" що є елементом продовольчої незалежності. При цьому мається на увазі, що продовольча незалежність може мати місце виключно в разі досягнення 100% -го рівня нормативної самозабезпеченості продовольством власного виробництва, а також забезпечення запасів продовольства на рівні 15—20% від обсягу споживання. Та-

ким чином, стверджується, що продовольча незалежність є щось інше, ніж продовольча безпека, але в той же час доповнена повною самозабезпеченістю країни продовольством. При цьому продовольча незалежність не має на увазі продовольчої ізолюваності. Так в умовах продовольчої незалежності, на думку автора, можуть існувати експортні зв'язки, спільне виробництво будь-яких продуктів і навіть імпорту продуктів харчування, які не можуть бути вироблені в наявних умовах в необхідних кількостях [9].

Диференціація підходів до змісту і взаємозв'язку розглянутих категорій на національному рівні разом з спробами розгляду продовольчої безпеки і продовольчої незалежності на рівні регіонів призводять до виникнення різноманітних точок зору на сутність вищезазначених категорій, розглянутих на рівні регіонів. Зокрема досі залишається дискусійним питання про обґрунтованість розгляду понять "продовольча безпека" та "продовольча незалежність" стосовно до рівня регіону.

Думки вчених з цього питання значно різняться, серед них можна виділити три принципово різних між собою підходів.

Прихильники першого підходу стверджують, що вживання понять "продовольча незалежність" і "продовольча безпека" стосовно до регіонів є некоректним. Зокрема Мілева Т.С., виділяючи рівні продовольчої безпеки за ознакою "територіальна спільність населення" виділяє світову, континентальну, міждержавну і національну продовольчу безпеку. На думку Мілевої Т.С., дроблення процесу забезпечення продовольчої безпеки на більш дрібні рівні недоцільно, так як при цьому порушується цілісність держави [6].

А.І. Алтухов вважає, що в межах однієї країни, зокрема України, розглядати продовольчу безпеку окремого регіону недоцільно. Вчений обґрунтовує свою думку тим, що розміщення виробництва здійснюється на основі територіального поділу праці, а продовольче забезпечення регіонів не може бути здійснено за відсутності міжрегіональних продовольчих і сировинних зв'язків [1].

Проскура В.Ф. зазначає, що "мають місце суб'єкти, для яких ввезення продовольчих товарів є по факту єдиною можливою умовою забезпечення продовольчої безпеки з огляду на історичні, природно-кліматичні та інші загрози". Розглядаючи продовольче самозабезпечення як невід'ємний елемент продовольчої безпеки, автор вважає, що використання категорії "продовольча безпека регіону" недоцільно [7].

Прихильники другого підходу дотримуються точки зору, що стосовно до регіонів доцільно розглядати стан продовольчої безпеки і продовольчої незалежності. Такою точки зору дотримується Антамошкіна О.М., яка стверджує, що при оцінці регіональної продовольчої безпеки необхідно розраховувати рівень продовольчої незалежності (самозабезпеченості) регіону. При цьому необхідність розгляду регіональної продовольчої безпеки обґрунтовується тим, що продовольча безпека формується, перш за все, на рівні регіонів, що дозволяє забезпечити національну продовольчу безпеку в масштабах країни [2].

Прихильники третього підходу вважають, що коректним є розгляд продовольчої безпеки на рівні регіонів, але поняття "продовольча незалежність" має розглядатися тільки на національному рівні. Цей підхід поділяє, зокрема, Григор'єв Є. О., відзначає доцільність розгляду

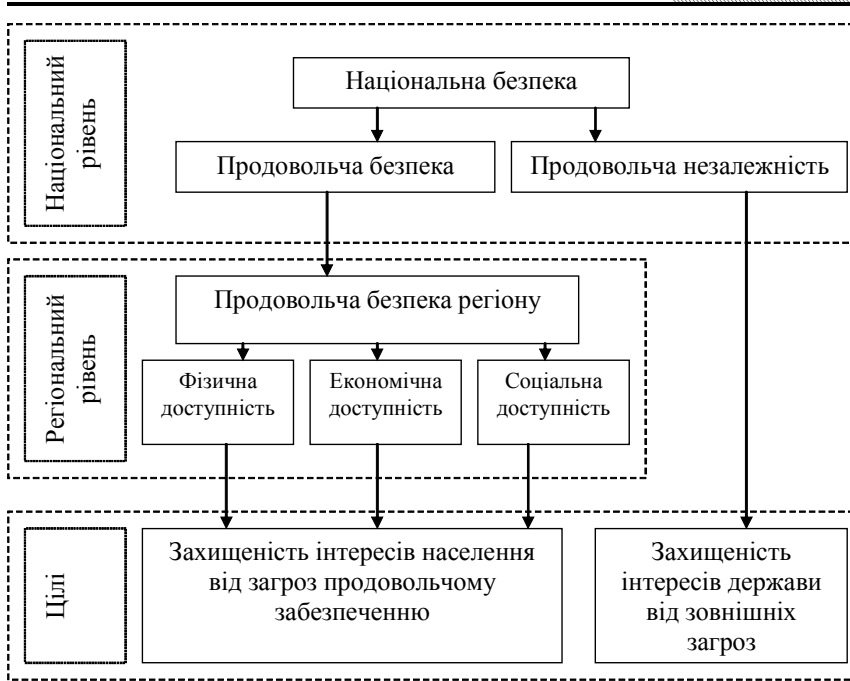

Рис. 1. Рівні та цілі забезпечення продовольчої безпеки і продовольчої незалежності

поняття "продовольча незалежність" виключно на національному рівні. На рівні регіонів, на думку Григор'єва Є.О., доцільно використовувати терміни "продовольча самозабезпеченість" і "продовольча безпека" [3].

Костусенко І.І. під продовольчою безпекою будь-якого регіону пропонує розуміти "такий стан його економіки, при якому існують умови, і є налагоджений механізм задоволення потреб населення в основних продуктах харчування відповідно до існуючого платоспроможного попиту" [4]. Розглядаючи питання оцінки продовольчої безпеки на регіональному рівні, Костусенко І.І. підкреслює, що з нормативної точки зору на регіональному рівні коректно застосування поняття "продовольча безпека", на відміну від поняття "продовольча незалежність", використання якого на рівні регіонів неприйнятно. Продовольча безпека регіону може бути забезпечена не тільки за рахунок внутрішнього виробництва сільськогосподарської продукції, а й в досить значній мірі — ввезення, який не повинен носити стихійний характер, а повинен бути результатом цілеспрямованих правових, організаційних та економічних заходів, здійснюваних органами державної влади регіону [4].

Розглядаючи продовольчу безпеку в контексті імперативів суспільного відтворення, Лисоченко О.О. зазначає, що диференціація регіонів за ознакою їх участі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки, викликана відмінностями в природних, економічних, демографічних, соціальних, національних та інших особливостях, вимагає регіонального підходу до розробки механізму забезпечення продовольчої безпеки країни. При цьому, на думку Лисоченко О.О., забезпечення продовольчої безпеки регіону має базуватися на широкому використанні конкурентних переваг територіально-галузевого поділу праці в сфері виробництва продовольства, активному транскордонному обміні між регіонами, на раціональному поєднанні ресурсів ринку регіонів місцевих і привізних харчових продуктів, а також на

відсутності інституційно-адміністративних бар'єрів у міжрегіональній торгівлі продовольством. Таким чином, розгляд продовольчої незалежності регіонів, на думку Лисоченко, є некоректним [5].

Дослідивши підходи вітчизняних вчених до сутності і взаємозв'язку понять "продовольча безпека" та "продовольча незалежність" на різних рівнях забезпечення продовольчої безпеки, приходимо до висновку, що найбільш аргументованою є позиція прихильників третього підходу, яку ми поділяємо.

Розгляд продовольчої безпеки на рівні регіонів доцільно, на наш погляд, в силу ряду причин:

1. Неоднорідність у природно-кліматичних умовах вирощування сільськогосподарських культур, значна диференціація регіонів за розмірами посівних площ і якості земель сільськогосподарського призначення є причинами того, що виробничий потенціал агропродовольчих комплексів регіонів і їх можливості по самозабезпеченню продовольством значно різняться.

2. Співвідношення виробничого потенціалу агропромислового комплексу регіону і величини потреби населення в продовольстві істотно відрізняється між собою в ряді регіонів. Багато в чому це обумовлено демографічними характеристиками регіонів, у тому числі чисельністю населення, його динамікою, щільністю, нерівномірністю розподілу населення як між регіонами, так і всередині окремо взятих регіонів, співвідношенням міського / сільського населення.

3. Значна диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку є причиною різного рівня економічної доступності продовольства для населення, що в кінцевому підсумку стає причиною диференціації регіонів за рівнем споживання продуктів харчування на душу населення.

4. Сформована специфіка територіального поділу праці виражається в спеціалізації регіонів на виробництві найбільш вигідних для них видів продовольства, а також на ввезення менш вигідних у виробництві видів продуктів харчування з інших регіонів або з-за кордону.

5. Ризики і загрози продовольчій безпеці, зумовлені специфікою регіонів, значно різняться.

Розгляд продовольчої незалежності регіонів, навпаки, є некоректним в силу ряду причин:

1. Існуючі агрокліматичні умови сільськогосподарського виробництва в ряді регіонів обумовлюють неможливість забезпечити їх внутрішні потреби за рахунок власного виробництва, що зумовлює необхідність ввезення продовольства з інших регіонів, або імпорту харчових продуктів.

2. Прагнення забезпечити продовольчу незалежність регіону природним чином йде в розріз з принципами територіально-галузевого поділу праці в сфері виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства. Спроби забезпечити продовольчу неза-

лежність у тих чи інших регіонах, природні та економічні умови в яких не є сприятливими для вирощування певних сільськогосподарських культур, або не є оптимальними для виробництва продукції тваринництва в силу об'єктивних причин (зокрема, географічної віддаленості від виробників кормів) будуть супроводжуватися зниженням економічної ефективності виробництва сільськогосподарської сировини і продовольства. Наслідком цього буде зростання собівартості харчових продуктів, зростання роздрібних цін, а отже, і зниження економічної доступності продуктів харчування для населення.

3. Агропродовольчий ринок кожного окремо взятого регіону є ринком хоч і просторово обмеженим, але в той же час має відкриті економічні кордони. Агропродовольчі ринки регіонів інтегровані в єдиний продовольчий ринок країни. Відокремлення ринків регіонів є загрозою для функціонування агропродовольчого ринку України.

Таким чином, вважаємо обгрунтованим підхід до розгляду продовольчої безпеки як на національному, так і на регіональному рівні. Поняття "продовольча незалежність" доцільно розглядати виключно на національному рівні. На рівні регіонів в якості найважливіших елементів продовольчої безпеки повинні розглядатися фізична і економічна доступність продуктів харчування.

Внаслідок того, що стосовно масштабам регіону ми вважаємо некоректним оцінювати його продовольчу незалежність, відсутність необхідності її забезпечення на рівні регіону має є головним і, ймовірно, єдиною відмінністю концепції забезпечення продовольчої безпеки на регіональному рівні від забезпечення продовольчої безпеки на рівні держави (рис. 1).

ВИСНОВКИ

1. У результаті дослідження підходів вітчизняних вчених до змісту дефініції продовольчої безпеки, проведеного семантичного аналізу категорії "безпека" обгрунтовано розгляд продовольчої безпеки в якості стану захищеності інтересів населення від загроз їх продовольчого забезпечення. На основі наведених аргументів обгрунтовано розгляд продовольчої безпеки на рівні регіонів, а продовольчої незалежності виключно на національному рівні.

2. Під продовольчою безпекою регіону пропонуємо розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів населення регіону від загроз продовольчого забезпечення, умовою досягнення якого є забезпечення фізичної, економічної та соціальної доступності для всього населення регіону безпечних харчових продуктів в обсягах, відповідних раціональним нормам споживання.

Література:

1. Алтухов А.И. Методология и методика определения уровня продовольственной безопасности страны / А.И. Алтухов // АПК: экономика, управление. — 2006. — № 2. — С. 2—6.

2. Антамошкина Е.Н. Продовольственная безопасность на региональном уровне: методика оценки / Е.Н. Антамошкина, Г.В. Тимофеева // Экономика сельского хозяйства. — 2014. — № 4. — С. 61—65.

3. Григорьев Е.О. Продовольча безпека та особливості її формування на рівні регіонів / Е.О. Гри-

горьев // Экономика харчової промисловості. — 2015. — № 1 (25). — С. 13—18.

4. Костусенко И.И. Продовольственная безопасность и продовольственная независимость регионов: сущность и подходы к их оценке / И.И. Костусенко // Аграрный вестник Урала. — 2009. — № 1. — С. 8—13.

5. Лысоченко А.А. Методология определения уровня продовольственной безопасности региона / А.А. Лысоченко // Экономический анализ: теория и практика. — 2009. — № 4. — С. 47—51.

6. Мілева Т.С. Оцінка сучасного стану продовольчої безпеки / Т.С. Мілева // Теорія та практика державного управління. — 2008. — Вип. 3. — С. 332—337.

7. Проскура В.Ф. Формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону / В.Ф. Проскура // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. — 2015. — Вип. 3. — С. 63—67.

8. Шевченко О.О. Продовольче забезпечення України: використання світового досвіду, державна політика, теорія та практика управління: монографія / О.О. Шевченко. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. — 385 с.

9. Щетинина И.В. Актуальность и теоретические аспекты проблемы продовольственной безопасности / И.В. Щетинина // Вестник Сибирского университета потребительской кооперации. — 2015. — № 1. — С. 4—10.

References:

1. Altuhov, A.I. (2006), "Methodology and methodology for determining the level of food security of the country", *Agribusiness: Economics, Management*, vol. 2, pp. 2—6.

2. Antamoshkina, E.N. (2014), "Food security at the regional level: assessment methodology", *The Economy of Agriculture*, vol. 4, pp. 61—65.

3. Grigorev, E. O. (2015), "Food security and the peculiarities of its formation at the regional level", *The economy of the food industry*, vol. 1 (25), pp. 13—18.

4. Kostusenko, I.I. (2009), "Food security and food independence of regions: the essence and approaches to their evaluation", *Agrarian herald of the Urals*, vol. 1, pp. 8—13.

5. Lysochenko, A.A. (2009), "Methodology for determining the level of food security in the region", *Economic Analysis: Theory and Practice*, vol. 4, pp. 47—51.

6. Mileva, T. S. (2008), "An assessment of the current state of food security", *Theory and practice of public administration*, vol. 3, pp. 332—337.

7. Proskura, V. F. (2015), "Formation of food safety monitoring system in the region", *Bulletin of the KrNU named after Mikhail Ostrogradsky*, vol. 3, pp. 63—67.

8. Shevchenko, O. O. (2009), *Prodovolche zabezpechennya UkraYini: vikoristannya svltovogo dosvldu, derzhavna polltika, teorlya ta praktika upravllnnya Food supply to Ukraine: use of world experience, state policy, theory and practice of management*, Donetsk, Ukraine.

9. Schetinina, I.V. (2015), "The urgency and theoretical aspects of the problem of food security", *Bulletin of the Siberian University of Consumer Cooperatives*, vol. 1, pp. 4—10.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.